

Una aproximació al sistema demogràfic del Berguedà

Joaquín Recaño Valverde

El desequilibri entre població i territori, encara que de notable actualitat és la conseqüència d'un llarg i complex procés secular que ha afectat des de fa més d'un segle el conjunt de les terres catalanes de l'interior i, especialment, la comarca de Berguedà. No es tracta d'un procés homogeni en el temps, ja que presenta al llarg del territori català cronologies i intensitats espacials molt diverses en les quals són factors dominants tan els condicionants econòmics locals. En el cas del Berguedà, hauríem de considerar com a factors expulsors la crisi agrària de finals de segle XIX, les dificultats del sector tèxtil i del carbó ja avançat el segle XX i d'altres de caràcter més estructural vinculats a les transformacions demogràfiques de més llarg recorregut, com la transició demogràfica, el pas d'un règim d'alta natalitat i mortalitat a un altre de baixa natalitat i mortalitat i en el què ha estat involucrada tota la societat catalana.

Des del punt de vista de la demografia, que és el que ens ocupa en aquest text, la població rural catalana i berguedana presenta una sèrie de problemes comuns: a) unes baixes densitats; b) un pronunciat envelliment, amb una significativa proporció de persones majors de 65 anys; c) una relativa escassetat de dones, producte d'una històrica emigració diferencial per sexe i, d) una menor participació en els rèdits de la recent immigració internacional, que s'ha caracteritzat en aquests espais per la seva volatilitat, amb un nombre significatiu d'immigrants de pas. Aquests factors

han modelat les estructures demogràfiques i territorials del Berguedà del present.

En les properes pàgines, realitzarem una aproximació als principals components del creixement demogràfic de la comarca, dibuixant les principals fites en el procés de despoblació i descrivint quins són els components contemporanis que expliquen la seva actual situació demogràfica.

El factor geogràfic

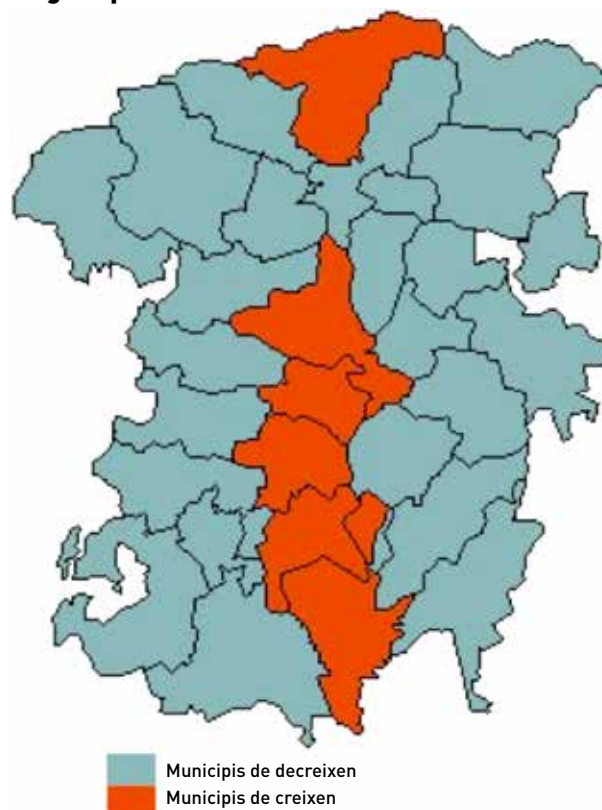
El primer resultat a destacar és la importància del factor geogràfic en el desenvolupament demogràfic de la comarca amb un clar contrast entre els pobles de la muntanya situats a dreta i esquerra de la vall del Llobregat. La comarca, constituïda actualment per 31 municipis, ocupa una superfície de 1.185 km², un 3,69 per cent de Catalunya amb una densitat de 33,7 habitants per km² l'any 2020. Aquests valors es troben molt lluny dels que presenta Catalunya en el mateix any, 242,3 habitants per km²). En conjunt, es tracta d'una comarca poc densa, amb forts desequilibris demogràfics interns derivats d'una complexa i llarga història de despoblació i redistribució territorial. La intensitat del procés de despoblació que ha patit queda al descobert amb una dada molt significativa: la densitat actual és similar a la registrada el 1930 (33,4 habitants per km²). Encara més, 18 dels 31 municipis de Berguedà presenten densitats al 2020 per sota dels 10 habitants per Km² i 7 d'aquests últims se situen fins i tot per sota dels 3 habitants per km². Front aquest espai de nota-

ble despoblació, localitzat en els municipis de més altitud, trobem uns pobles i petites ciutats a la vall del riu Llobregat amb densitats mitjanes i altes.

Si considerem globalment l'evolució de la població de la comarca a llarg termini, entre el cens de 1860 i les últimes dades disponibles de 2020, podem destacar el següent: només 7 dels 31 municipis de la comarca van registrar un creixement demogràfic positiu, aquest va ser de dimensions i temporalitats molt desi-

guals. La resta de municipis, un total de 24, van experimentar decreixements destacables, amb una evolució temporal producte de la dinàmica econòmica local i de factors estructurals vinculats al món agrari. En aquesta evolució, es van alternar períodes d'un intens èxode rural amb d'altres d'estancament demogràfic. Moltes d'aquestes fases no es poden deslligar dels processos demogràfics que van produir al conjunt de Catalunya, entre ells la ràpida reducció de la fecunditat que afectà

Mapa 1. Municipis que creixen i decreixen al llarg del període 1860-2020

L'evolució de la població és diferent entre els territoris de muntanya i aïllats de les principals vies de comunicació i la vall del Llobregat.

FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE CENSOS I PADRONS DE POBLACIÓ.

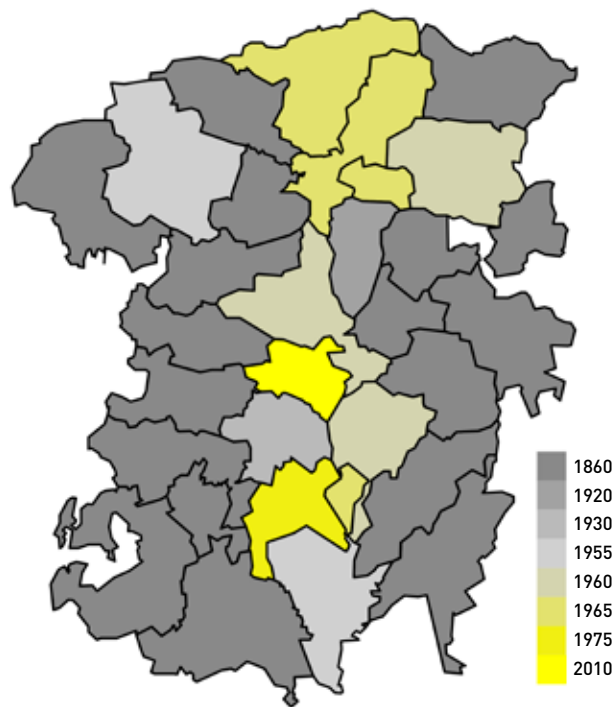
intensament la comarca del Berguedà.

L'èxode rural va ser molt intens en diversos municipis de la muntanya. Gisclareny, La Quar, Sant Jaume de Frontayà i Figols, municipis que tenien entre els 400 i 500 habitants al 1860, presentaven l'any 2020 unes grandàries poblacionals que oscil·laven entre els 26 i 49 habitants. Actualment, Gisclareny és el poble més petit de Catalunya. Una evolució contrària es registrà en els municipis de menys altitud localitzats a la vall del Llobregat, on es produeixen els majors creixements, tot i que aquests passin per diferents fases fins i tot de retrocés demogràfic.

El reflex cartogràfic d'aquest llarg procés es pot observar al mapa 1, on els municipis de la comarca situats a la conca del Llobregat són els únics que a llarg termini han crescut. A l'est i oest de la vall del Llobregat, tots els municipis experimenten un fort decreixement que s'accentuà per la influència de dos factors interrelacionats: l'altitud i l'aïllament de les principals vies de comunicació.

La cronologia de la despoblació que va afectar la majoria

Mapa 2. Data en la qual les poblacions de Berguedà aconsegueixen el seu màxim poblacional

El procés de despoblació afecta municipis berguedans des de fa un segle i mig. FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE CENSOS I PADRONS DE POBLACIÓ.

ria de municipis de Berguedà va ser molt desigual, les trajectòries temporals van tenir, finalment, importants repercussions en el resultat global de les pèrdues demogràfiques, alguns pro-

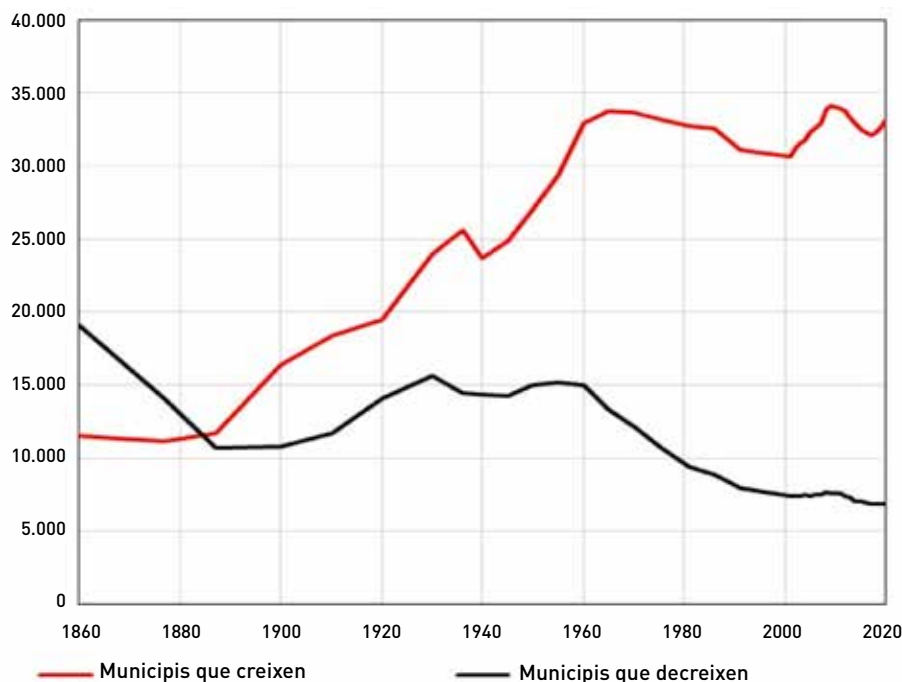
cessos de pèrdua de població es van allargar més d'un segle. En el mapa 2, hem localitzat el moment temporal en què cada municipi de la comarca va aconseguir el seu màxim poblacional.

Els resultats obtinguts situen l'inici del procés d'èxode rural a mitjan el segle XIX. Així el 1860, 18 dels 31 municipis de Berguedà registren el seu màxim poblacional. Aquest resultat confirma que la despoblació de la comarca és un procés de molt llarga durada que no pot atribuir-se a dates recents. En els últims anys el que es produeix realment és la culminació del deteriorament demogràfic que va començar fa més d'un segle, a través d'un pendent molt suau de decreixement pròxim a l'estancament. Els municipis de la vall del Llobregat presenten els màxims poblacionals en dates més recents. Entre ells destaca Berga, que obté el volum més alt de població el 2010, en la fase d'inici de la Gran Recessió del 2008. Sorpren, d'altra banda, que els municipis més dinàmics, situats al sud de la comarca en ple eix del Llobregat hagin arribat als seus màxims poblacionals en la dècada dels seixanta de segle XX, en els anys previs a la recessió econòmica de començaments dels setanta, com és el cas Puig-reig i Gironella.

Aquesta dinàmica general amaga, però, diferents períodes de creixement i decreixement (figura 1). Lligats a l'evolució econòmica local que escapen a l'anàlisi presentada en aquest text. Un dels principals factors geogràfics que organitza el creixement a escala territorial és la conca del riu Llobregat que travessa de nord a sud la comarca i estructura la xarxa de transport. En aquestes àrees s'han produït els creixements més significatius i les majors resistències a la despoblació.

El 1860, els municipis del Berguedà que van perdre població entre aquest any i 2020 representaven el 62,4% dels efectius demogràfics. Aquest mateix grup, concentrava el 2020 només un 17,2% de la població. Per contra, Berga que només sumava el 18,3% de la població a mitjans del segle XIX arriba al 41,9% el 2020. En resum, despoblació intensa de les àrees perifèriques i de muntanya de la comarca i concentració en les poblacions de la vall del Llobregat. Tot això en un context de modest creixement i

Figura 1. Evolució de la població del Berguedà (1860-2020)

Tot i passar per diferents cicles la caiguda de població als municipis que decreixen és persistent. FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE CENSOS I PADRONS DE POBLACIÓ.

fins i tot retrocés del conjunt de Berguedà.

Les dinàmiques temporals

Com hem subratllat, les dinàmiques temporals del procés de despoblació no han estat lineals (Figura 1 i taula 1). Podem establir una sèrie de cicles de creixement demogràfic a la comarca. Els municipis més petits, per exemple, van experimentar un procés intens de despoblació entre 1860 i 1887, en el qual van reduir la seva població en gairebé un 50 per cent. La crisi agrària d'aquesta etapa i els incipients processos d'industrialització a la regió de Barcelona i la conca del riu Llobregat són responsables d'aquesta dinàmica. Entre 1887 i 1920, es produeix un estancament demogràfic de les àrees rurals de Berguedà, trencat per l'impacte positiu de la primera onada immigratòria procedent del sud-est de la península. D'aquesta manera, entre 1910 i 1936, es produeix una lleugera recuperació demogràfica de les àrees rurals de la comarca que es trenca amb l'arribada de la Guerra Civil. És molt probable que en aquesta etapa l'èxode rural es mantingués, encara que en intensitats menors que en etapes anteriors. Fins a 1960, la població d'aquestes àrees va variar poc. No obstant això, a partir de 1960 es produeix un accelerat procés de despoblació al qual segueix, des d'inicis de segle XXI, un suau declinar rumb al límit dels 5000 habitants en el conjunt de la població rural de Berguedà previsible d'aquí a una dècada.

Per contra, els municipis situats en l'eix del Llobregat van mantenir la seva població entre 1860 i 1877. És a dir, no van perdre població però sí que van patir un clar estancament demogràfic. Des de la demografia sabem que aquests resultats amaguen realment un saldo migratori negatiu d'escassa dimensió però que, finalment, les caracteritza com a espais lleument expulsors. Posteriorment, des d'inicis de segle XX fins a 1960 es produeix un creixement continuat, trencat pel petit impàs de la Guerra

Civil. A partir de la dècada dels seixanta, l'estancament de la població de les àrees més dinàmiques és una mostra clara de les dificultats demogràfiques que registren aquests municipis, incapaces d'atreure l'èxode rural de la comarca i fins i tot de retenir el seu propi creixement vegetatiu. Les dades d'evolució mostren clarament que tota la comarca es converteix en una àrea expulsora. El lent declinar en què incorren els municipis de la vall del Llobregat se salvarà per l'efecte de la immigració inesperada de l'estranger, que durant almenys una dècada va permetre un creixement d'aquests municipis. La

Gran Recessió de 2008 va interrompre de nou el creixement produint un decreixement pasatger de la població. Les últimes dades conegudes després de la crisi mostren una lleugera recuperació de la immigració.

Ara bé, els efectes de la COVID-19 plantegen diferents reptes: d'una banda s'hauran reduït els fluxos de l'estranger pel tancament de fronteres i la limitació dels vols internacionals. D'altra banda, és possible que el seu impacte sobre el creixement demogràfic sigui negatiu però ignorem amb les dades actuals quina serà la seva extensió temporal: es pot produir una reducció de les sorti-

des de la comarca i que al mateix temps es posi en valor la residència en àrees poc denses, aquest últim resultat podria revifar la immigració nacional procedent de la regió metropolitana de Barcelona. Però aquestes hipòtesis necessiten d'una confirmació amb dades que no coneixerem fins a finals d'aquest mateix any.

La natalitat i la mortalitat

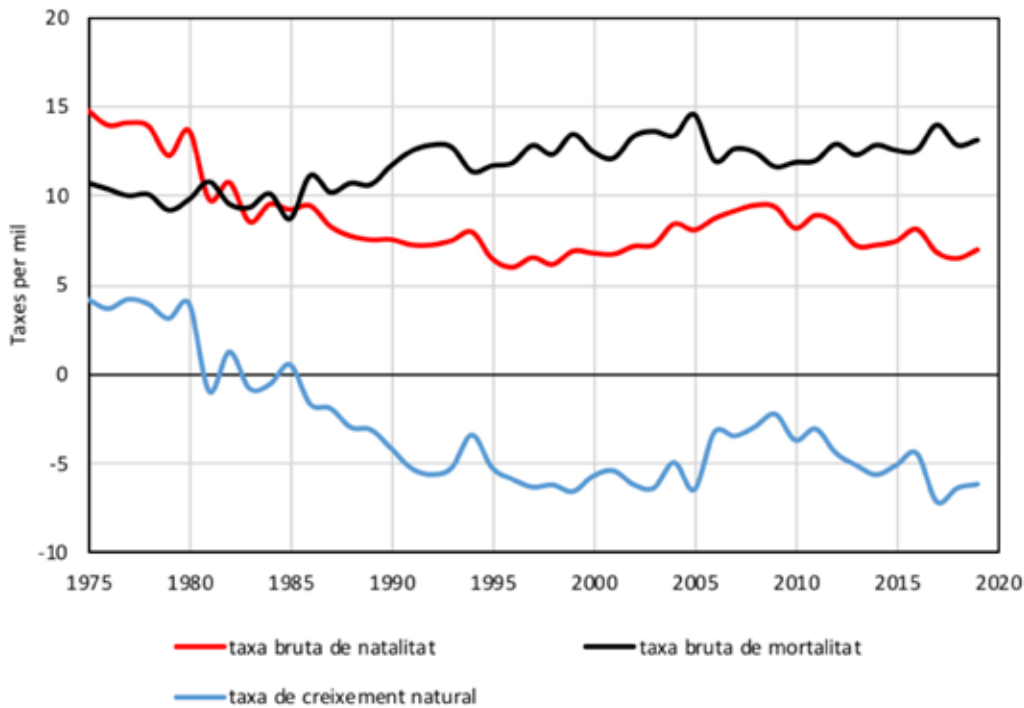
Fins ara hem descrit l'evolució de la població del Berguedà a través del nombre d'efectius. En les properes pàgines indaguem els components demogràfics que expliquen l'evolució recent de la

Taula 1. Evolució de la població del Berguedà (1860-2020)

Municipi	1860	1900	1930	1950	1975	2001	2010	2020
Avià	1.238	1.197	2.395	2.208	2.031	1.892	2.223	2.220
Bagà	1.051	800	1.021	1.275	2.113	2.091	2.361	2.140
Berga	5.606	5.747	6.816	8.379	12.978	14.509	17.161	16.760
Borredà	1.260	837	1.090	863	516	482	604	464
Capolat	545	237	340	316	184	60	82	84
Casserres	1.282	1.457	1.734	1.746	2.008	1.595	1.583	1.588
Castell de l'Areny	603	249	292	182	49	48	75	67
Castellar de N'Hug	1.005	573	616	415	153	186	187	156
Castellar del Riu	462	307	294	273	170	120	163	176
Cercs	919	532	1.976	3.186	2.658	1.439	1.326	1.150
Espunyola, L'	641	383	569	490	422	260	262	242
Fígols	397	219	324	314	58	49	54	43
Gironella	697	2.953	4.505	4.410	5.671	4.875	5.067	4.946
Gisclareny	486	225	185	136	24	25	33	26
Gósol	1.173	718	604	546	231	228	225	206
Guardiola de Berguedà	1.098	589	1.336	1.334	1.452	968	1.024	941
Montclar	477	353	361	361	286	120	112	139
Montmajor	1.136	694	866	1.016	749	459	483	469
Nou de Berguedà, La	517	262	501	460	181	160	155	162
Olvan	936	786	1.447	1.479	1.511	891	902	858
Pobla de Lillet, La	2.315	1.340	2.674	2.468	2.034	1.393	1.303	1.093
Puig-reig	728	3.709	5.518	5.745	5.747	4.275	4.333	4.295
Quar, La	491	281	244	200	58	76	59	49
Sagàs	615	343	478	499	281	156	141	145
Saldes	1.062	369	582	864	297	311	340	278
St. Jaume de Frontanyà	427	214	198	159	15	26	24	30
Sta. Maria de Merlès	740	403	612	604	410	163	162	184
Vallcebre	1.003	459	563	618	480	269	268	249
Vilada	923	502	790	765	643	537	516	419
Viver i Serrateix	834	479	669	622	585	196	188	172
Berguedà	30.667	27.217	39.600	41.933	43.995	38.087	41.683	39.980

FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DE CENSOS I PADRONS DE POBLACIÓ

Figura 2. Moviment natural de la població al Berguedà (1975-2019)

Les àrees rurals del Berguedà es caracteritzen, en termes generals, per una mortalitat més baixa que la del conjunt de Catalunya. FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE DADES D'IDESCAT

població de la comarca: el creixement natural i el creixement migratori. Finalment, veurem els impactes que aquesta evolució provoca sobre les estructures demogràfiques.

El patró de la mortalitat dins la comarca del Berguedà presenta una estabilitat temporal i una tendència a la disminució de la variabilitat local de les taxes de mortalitat, molt influenciada per la petita dimensió de bona part dels pobles de la comarca. Aquesta tendència es preveu que es consolidi en els propers anys. Malgrat el creixement de les taxes brutes de mortalitat, les àrees rurals del Berguedà es caracteritzen, en termes generals, per una mortalitat més baixa que la del conjunt de Catalunya, tendència amagada per l'efecte d'estructura que infla les taxes brutes de mortalitat, especialment en els municipis més petits. En els propers anys assistirem a la paradoxa que els territoris més envellits del Berguedà disposaran d'una mortalitat real més baixa però la seva contribució al nombre de defuncions creixerà constantment per l'efecte de l'envelliment.

Pel que fa a la natalitat del Berguedà, hem assistit a una reduc-

ció gradual dels valors des de mitjans de la dècada dels setanta fins a l'any 1995. A continuació, i d'acord amb les tendències dominants a Catalunya, es produeix una lenta recuperació d'aquest indicador fins a l'any 2008. A partir de llavors, l'impacte de la crisi econòmica no ha estat gens menyspreable, produint una regressió dels indicadors en els últims anys en el quals els naixements van caure gairebé un 30 per cent. L'esperable augment de la fecunditat que plantejava la recuperació econòmica s'ha refrenat per dues raons: d'una banda la comarca del Berguedà s'apropa en el futur més pròxim a una estructura demogràfica gens propícia a la fecunditat; d'altra, els efectes colaterals de la Covid-19 sobre la fecunditat provocaran molt probablement un enfonsament sense precedents en la fecunditat de la població del Berguedà, en la línia del que esperem pel conjunt de Catalunya. En resum, la contribució dels naixements al creixement de la població berguedana perdrà pistonada en els propers anys. L'apreciable reducció de la població femenina en edats de procrear, d'un 30 per cent entre 2001 i 2020 en el

àmbits rurals i del 8 per cent en Berga i els altres municipis més poblats, tindrà un efecte negatiu sobre la natalitat en els propers anys. Això vol dir que les àrees rurals del Berguedà veuran minvades encara més les seves capacitats de renovació demogràfica per la via de la natalitat, alhora que veuran incrementar les seves pèrdues per l'augment de la mortalitat vinculat amb el procés d'envelliment.

L'evolució conjunta dels components de mortalitat i natalitat s'expressa a través de el creixement natural. L'augment progressiu de les taxes de mortalitat i la disminució parella de la natalitat han donat lloc a un creixement natural negatiu de la comarca des de 1985. Aquest és en l'actualitat una de les característiques estructurals del model de població del Berguedà, i que s'anirà agreujant en els propers anys. Aquest creixement natural negatiu s'accentua en les àrees de muntanya de la comarca, on les taxes de mortalitat creixen de manera significativa per l'efecte d'una població fortament envellida i, per la mateixa raó, es presenten unes taxes de natalitat en contrastada reducció. En aquestes

últimes zones de muntanya, fortament envellides on el nombre de joves és molt reduït, i per tant les seves potencials sortides són poc nombroses, la dinàmica natural és en l'actualitat el principal mecanisme de des població.

Les migracions

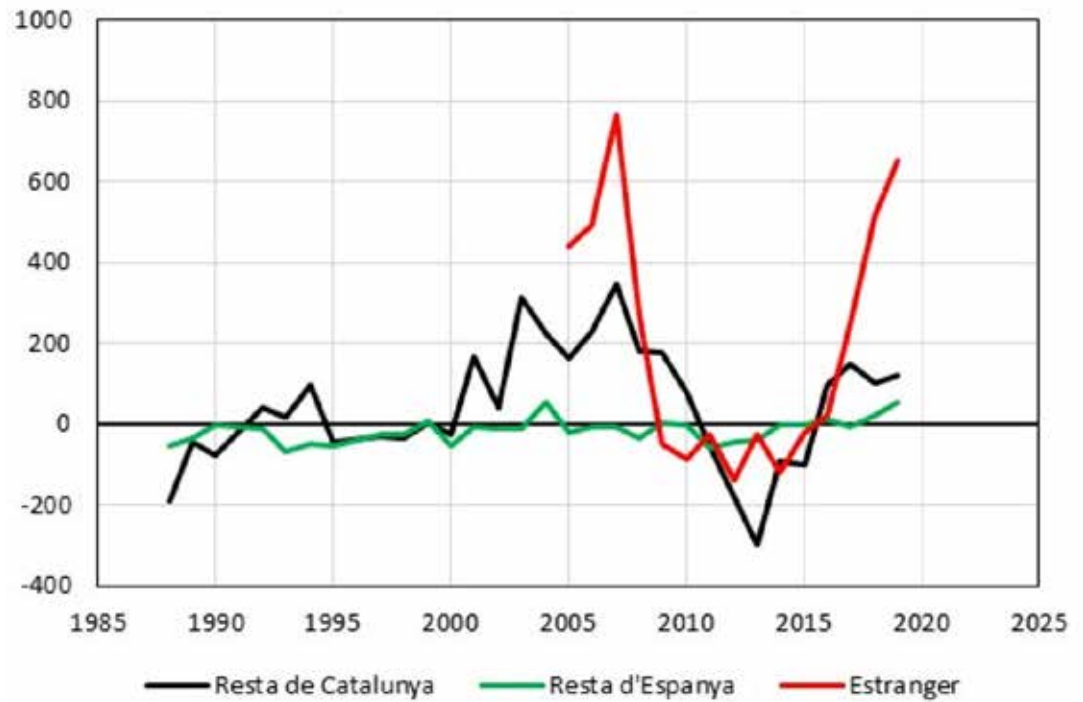
Abordarem ara l'evolució recent del component migratori. A diferència d'altres etapes, la immigració d'aquests últims anys ha afavorit la feble demografia de la comarca, encara que els seus efectes sobre el territori de Berguedà siguin un cop més molt desiguals.

En aquest sentit, la principal novetat del model migratori actual és l'important paper que han passat a exercir els estrangers en tots els moviments migratoris interns i exteriors de Catalunya. En àmplies zones de les àrees rurals, i el Berguedà no n'és una excepció, són els veritables dinamitzadors dels intercanvis migratoris. Els nascuts a l'estranger tenen en l'actualitat un paper estructural en la mobilitat geogràfica a Catalunya. Tot i la crisi, un de cada quatre moviments interns a Catalunya durant els anys 2001-2019 pot ser atribuït a aquest grup de població. L'aspecte més destacat d'aquesta contribució és que els immigrants joves ocupen una posició predominant en els moviments migratoris interns de mitjana i llarga distància dintre i fora de Catalunya, entre els que han anat substituint el paper que abans realitzava la població autòctona.

En aquest sentit, el Berguedà ha evolucionat des d'un model migratori on predominaven els moviments rurals-urbans i des de la resta d'Espanya a un altre on la mobilitat migratòria es caracteritza per intercanvis entre unitats de les mateixes característiques, però en els contextos espacials més propers. La conjuntura migratòria és la que determina i determinarà en el futur més pròxim les fases d'augment i decreixement local del Berguedà com a resposta a la situació de creixement natural negatiu. La tendència general d'evolució dels saldos migratoris per origen es pot observar a la figura 3.

L'evolució dels fluxos migratoris del Berguedà està vinculada a l'evolució de la conjuntura econòmica i, especialment, al desenvolupament de la Gran Recessió del 2008. En la fase alcista del cicle econòmic que s'estén des de 2002 a 2007-2008, els saldos migratoris van créixer: els intercanvis amb la resta de Catalunya van experimentar lleugers increments. Aquest tipus de mobilitat interna aconsegueix el seu màxim el 2007; els saldos amb la resta d'Espanya es mantenen en nivells pròxims a zero; la immigració de l'estranger arriba als seus màxims l'any 2007; però el màxim de sortides a l'estranger és l'any 2010. És la immigració amb l'estranger la que té un major protagonisme a la comarca, molt afectada per la recessió econòmica: els saldos migratoris amb l'estranger entren en valors negatius el 2009 i es mantenen en aquests termes fins a l'any 2015 en què tornen a experimentar un elevat increment anual, que segurament es veurà truncat pels efectes de la Covid-19 durant els anys 2020 i 2021. En tot cas, ha estat la immigració de l'estranger la que ha frenat el procés de despoblació global de la comarca, no així de molts dels seus municipis que segueixen perdent població pel seu escàs poder d'atracció immigratòria.

Figura 3. Saldos migratoris amb diferents àmbits territorials (1988-2019)

Les migracions determinen i determinaran en el futur més pròxim les fases d'augment i decreixement local.

FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE DADES D'IDESCAT

La piràmide de població

En paral·lel al creixement demogràfic de la població del Berguedà, s'ha produït una profunda transformació de la seva estructura per edats, amb una reducció gradual del pes relatiu dels joves i un augment sostingut i accelerat del pes de la gent gran.

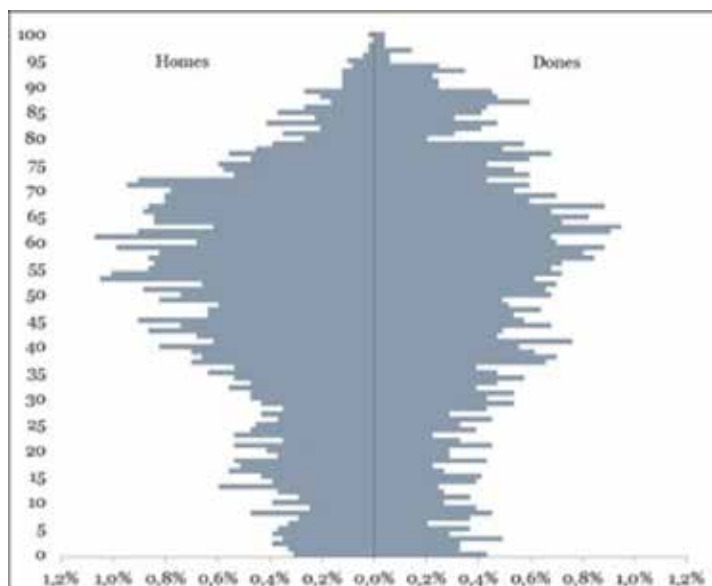
La imatge més aclaridora d'aquest procés són les piràmides molt envellides de 2020 que es mostren a la figura 4. És al començament de la dècada dels vuitanta del segle xx quan es produeix la gran transformació de la piràmide poblacional de la comarca vinculada, inicialment, amb la forta caiguda de la fecun-

ditat i, més tard, amb un accelerat procés d'envelliment, més intens en els municipis rurals.

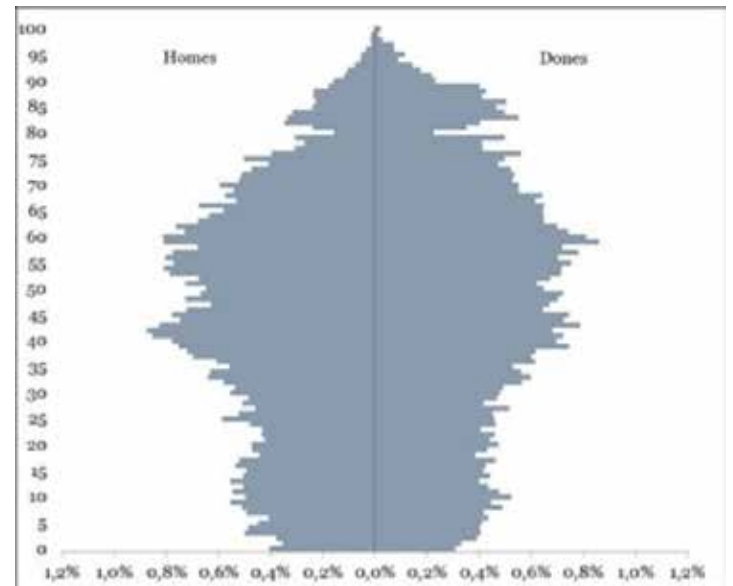
Els menors de 15 anys representen el 2020 el 13,1 per cent de la població i els majors de 64 el 24,5%, amb valors que s'accentuen en els àmbits rurals, amb una menor proporció de nens (10,7%) i més elevada de gent gran (29%).

Figura 4. Piràmides de població del Berguedà (2020)

Àrees rurals

Municipis més poblats

A començament de la dècada dels vuitanta del segle XX es produeix la gran transformació de la piràmide poblacional.

FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DEL PADRÓ CONTINU DE 2020

Els canvis en l'estructura per edats es constaten d'una manera sintètica en l'evolució de l'edat mitjana de la població, que es caracteritza per una tendència molt estable de creixement des dels inicis del segle XXI, amb una edat mitjana de la població rural de Berguedà de 47,9 anys en els homes i 50,8 anys en les dones i unes edats més baixes en els municipis més dinàmics de la vall del Llobregat, on aquests indicadors suposen de 46,6 i 47,8 anys per a homes i dones respectivament. Aquests indicadors mostren una tendència gradual de creixement, a excepció dels primers anys del segle XXI en els quals s'estabilitza l'edat mitjana com a conseqüència de l'arribada de la immigració estrangera, tres factors expliquen el sostingut increment del seu valor en els últims vint anys: a) la reducció dels efectius de nens i joves per l'abrupta caiguda dels nivells de natalitat; b) el progressiu desplaçament de les generacions nombroses del baby-boom de les edats

adultes-joves a les adultes-madures; i, c) els avenços en la longevitat que han permès que més individus de cada cohort sobrevisquin a edats avançades i, a més, visquin més anys. Entre tant s'ha produït un altre efecte important, la masculinització de les àrees rurals que passa de 107 homes per cada 100 dones el 2001 a 109 el 2020. Per contra, en les àrees més urbanes de la comarca aquest mateix indicador oscil·la entre 95 i 99 homes per cada 100 dones.

Conclusió

Potser el resultat més interessant d'aquesta breu contribució ha estat constatar que no hi ha un sol espai demogràfic al Berguedà sinó diversos espais: una vall del Llobregat amb estructures menys envellides i una certa optimització de les estructures demogràfiques orientades al mercat laboral, amb un índex de dependència demogràfica més reduït; i davant d'aquest espai més dinàmic es troben les àrees interiors i de

muntaña amb una piràmide envellida i un escàs poder d'atracció per a les que s'augura un futur demogràfic problemàtic.

Bibliografia

- AJENJO, M.; ARRIBAS, R.; BLANES, A.; MENDIZABAL, E. I MÓDENES, J.A. (1998), *La població de Catalunya, 1986-1991*, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques
- CABRÉ, A. (1992), «Les migracions en la reproducció de la població catalana 1880-1980», *Documents d'Anàlisi Demogràfica*, 19-20, p.33-55.
- CABRÉ, A., PUJADAS, I. (1984), «Població i recursos humans a Catalunya», en VVAA (ed.), *Reconeixement territorial de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, (Vol.6-7).
- ESTEVE, A. (2005). «Concentració y asociació espacial del poblamiento: una aplicació a Cataluña en el siglo xx». *Estudios Geográficos*, LXVI (259), 481-505.
- GOERLICH, F.J. i MAS, M. (2008). Algunas pautas de localización de la población española a lo largo del siglo xx. *Investigaciones regionales* (12), 5-33.
- MENDIZABAL, E. i SÁNCHEZ, E. (1996). De què parlem, quan parlem de la po-

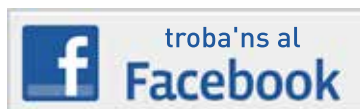
- blació del Berguedà?. *Erol, L: revista cultural del Berguedà*, 23-25.
- PINILLA, V.; AYUDA, M. I. i SÁEZ, L. A. (2008). «Rural depopulation and the migration turnaround in Mediterranean Western Europe: a case study of Aragón». *Journal of Rural and Community Development*, 3 (1), 1-22.
- RECAÑO, J. (2017) «La sostenibilitat demogràfica de l'Espanya buida», *Perspectives Demogràfiques*, nº 7, pp. 1-4
- RECAÑO, J. i SOLANA, M. (1998), «Migració residencial entre Catalunya i la resta d'Espanya», a Giner, S. (ed.), *La Societat Catalana*, Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.
- ROSIÑOL, L.B. (2020). El Berguedà silenciós: els seus «micropobles». *Erol, L: revista cultural del Berguedà*, (144), 74-75.
- TRESSERRA, M.À. (1996). L'envelliment de la població al Berguedà. *Erol, L: revista cultural del Berguedà*, 26-27.
- VIDAL BENDITO, T. (1979). «Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)». *Estudis d'història agrària*, 2, 193-207.
- VIDAL, TOMÀS i PUJADAS, I. (1983). La població. Atlas socioeconòmic de Catalunya Escolar. Volum I, ed. Sirocco, Barcelona.

Joaquín Recaño Valverde
Professor titular de Geografia Humana de la UAB i investigador del Centre d'Estudis Demogràfics

Armeria Sistach, sempre amb l'esport i la cultura

Plaça Viladomat 1, Berga
Tel. 93 821 68 20
armeria@sistach.com

Revista cultural del Berguedà

L'EROL

fes-te subscriptor